

PRÍPRAVY NA EVAKUÁCIU ÚZEMIA JUŽNÉHO SLOVENSKA V OKTÓBRI 1938

FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: Preparations to evacuate the territory of southern Slovakia in October 1938. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 37-54, Bratislava.

The author of the paper grounds his introduction in the negotiations between Hungary and Czechoslovakia in Komárno, held between 9-13 October 1938. These were, according to the author, meant to resolve the issue of the Hungarian minority "in the spirit of the Munich Agreement". This means applying the principle of self-determination. However, the negotiations were not successful due to Hungary's exaggerated claims, since Hungary raised not only claims to such places as Bratislava and Nitra but also demanded that a referendum be organized in the rest of Slovakia, in an unfounded anticipation of the Slovak citizens voting in favour of annexing Slovakia's entire territory to Hungary. As regards the negotiations in Komárno, Hungarian politicians maintained their perspective, which has, to a great extent, prevailed in historiography up to date, whereby the Czechoslovak counterpart refused to come to an agreement, proposing only unimportant concessions to gain more time. In his article based on research in the archives, the author sheds light on hitherto unused documents of diverse provenance, unambiguously demonstrating that the Czechoslovak counterparts and authorities in Slovakia were very well acquainted with the unconditional requirement to annex southern Slovakia to Hungary and, from 9 October 1938 (the initial day of negotiations) onwards, intense preparations to evacuate the region were already in progress. The evacuation was partially executed as early as the Vienna Arbitration (2 November 1938).

Military history. Slovakia. 1st Czechoslovak Republic. Evacuation of southern Slovakia. October 1938.

V prvom polroku 1938, keď sudetskí Nemci ďalej stupňovali svoj nátlak na československú vládu, a celkom nepochybne sa ukázalo, že ich cieľom nie je dohoda, ale sústavné zvyšovanie požiadaviek a odtrhnutie územia, začali podobnú taktiku uplatňovať aj predstavitelia maďarskej menšiny na čele Zjednotenej maďarskej strany (ZMS). Túto iredentistickú politiku na čele s Andorom Jarossom, Jánosom Esterházym a ďalšími maďarskými národnostnými politikmi, inšpirovala, organizačne a finančne podporovala Budapešť. Maďarský minister zahraničných vecí Kálmán Kánya, ktorý spolu s ďalšími predstaviteľmi maďarskej vlády rokoval 20. septembra 1938 v Berchtesgadene s Hitlerom a spol., oboznámil talianskeho ministra zahraničných vecí Galeazza Ciana s výsledkami týchto maďarsko-nemeckých rokovaní v takom zmysle, že Maďari dali Hitlerovi na vedomie, že ak sa pri usporiadaní „českej“ otázky s maďarskou menšinou nebude postupovať rovna-

ko ako so sudetskými Nemcami, maďarská vláda vystúpi proti tejto diskriminácii nielen diplomatickými prostriedkami, ale **bude podporovať** (pozn. zdôraznil F.V.) na Slovensku vážne nepokoje. **Akcia tohto charakteru už prebieha** (pozn. zdôraznil F.V.). Hitler to vraj prijal s pochopením, tvrdil Kánya.¹ Československý vyslanec v Budapešti, Miloš Kobr, 22. septembra 1938 informoval Prahu o „vybičovani národných vášní“ v Maďarsku do krajnosti a o protičeskoslovenských aktivitách maďarskej strany. Išlo, okrem iného, o veľkú demonštráciu v Budapešti 21. septembra 1938, na ktorej účastníci požadovali pripojenie Slovenska k Maďarsku a aby všetky národnosti rozhodli plebiscitom o svojej budúcnosti.²

V Mníchove sa rozhodlo o odčlenení pohraničných území Čiech a Moravy v prospech hitlerovského Nemecka, ktoré začiatkom októbra nad rámec Mníchovskej dohody zabralo aj slovenský Devín a Petržalku (československá strana súhlasila s delimitáciou hraníc v týchto úsekoch až 21. novembra 1938). Mníchovské veľmocenské rozhodnutie otvorilo cestu aj pre maďarsko-československé rokovania o odstúpení územia južného Slovenska obývaného maďarskou menšinou. Netrpezlivé Maďarsko, usilujúce sa celé roky navonok o revíziu (v skutočnosti však o jej zrušenie) Trianonskej mierovej zmluvy zo 4. júna 1920, predložilo Československu svoje podmienky pre začatie rokovaní už 3. októbra; išlo o štyri predbežné požiadavky.³ Potom na československý návrh, vzhľadom na vnútropolitickú krízu v Československu a vznik autonómnej slovenskej vlády, súhlasilo s odkladom na 9. októbra. Súčasne však maďarská vláda nariadila, aby sa maďarské vojsko priblížilo k Dunaju, ale s príkazom, aby sa predbežne zdržalo vojenských akcií. Podľa vyslanca M. Kobra maďarská strana odôvodňovala vojenské opatrenia, samozrejme, potrebou chrániť svoje hranice v dôsledku československých opatrení pozdĺž hraníc, a tým, že Československo vyhlásilo všeobecnú mobilizáciu.⁴

Maďarské vládnuce kruhy boli Mníchovskou dohodou sklamané, lebo sa nespĺnili ich očakávania a problém maďarskej menšiny v Československu sa neriešil zároveň s otázkou sudetských Nemcov.⁵ Čo očakávalo Maďarsko od konferencie veľmocí v Mníchove, prezrádza napríklad denné hlásenie o telefonickom rozhovore vedúceho kabinetu maďarského ministra zahraničných vecí Istvána Csákyho s Györgyöm Barczom, maďarským vyslancom v Londýne. Csáky vydal Barczovi pokyny, aby britskému Foreign Office predložil už skoršie zaslané maďarské memorandum v takom zmysle, že slovo Karpatská kotlina sa nahradí slovom Československo⁶, a maďarský vyslanec mal zároveň aj vypracovať záznam, ktorý sa mal cestou sprostredkovateľa dostať k premiérovi Chamberlainovi ešte pred jeho odces-

¹ ÁDÁM, Magda (red.). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936 – 1945. II. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936 – 1938.* (Diplomatické písomnosti k zahraničnej politike Maďarska. 1936 – 1945. Vznik Mníchovskej dohody a zahraničná politika Maďarska 1936 – 1938.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965, dokument č. 374, s. 632, DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž 2. november 1938 Dokumenty I (20. september–2. november 1938)*, Martin : Matica slovenská 2002, dokument č. 3, s. 34.

² DEÁK, ref. 1, dokument č. 7, s. 36-37.

³ DEÁK, ref. 1, dokument č. 27, s. 54-55.

⁴ DEÁK, ref. 1, dokument č. 18, s. 44.

⁵ Názory maďarských vládnucích kruhov veľmi jasne formuloval maďarský vyslanec v Berlíne Döme Sztójay, ktorý 30. septembra 1938 v šifrovanom telegrame maďarskému ministrovi zahraničných vecí Kálmánovi Kányovi napísal, že hoci sa maďarské nároky na konferencii v Mníchove neuplatnili v plnom rozsahu, predsa navrhuje, aby Budapešť jeho prostredníctvom vyjadrila svoju vďaku na osobitnej audiencii u Hitlera a Göringa. Zároveň vyslovil aj názor, že by bolo účelné, keby regent Horthy „čím skôr“ pozval Göringa na poľovačku. ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 429, s. 685.

tovaním do Mníchova. V tomto zázname malo Maďarsko celkom pokrytecky zdôrazniť, že „československú otázku nenanieslo ono“, ale ak sa už tento problém má riešiť, tak je to nemožné uskutočniť takým spôsobom, aby popri uspokojení požiadaviek nemeckej menšiny a uspokojení zhruba 80 percent požiadaviek poľskej menšiny, boli práva v podobných podmienkach, a z historického hľadiska dokonca ešte vo výhodnejších podmienkach žijúcej maďarskej menšiny, úplne ponechané stranou. Maďarský vyslanec mal hlavne zdôrazniť právo potrianonského Maďarska na Maďarmi obývané územia Slovenska.⁷ Malo to byť len opätovné zastretie skutočných cieľov Maďarska, ktoré chcelo získať celé územie Slovenska, ale predbežne to nepovažovalo v hektickom období pred Mníchovskou dohodou za vhodné zdôrazňovať. V Mníchove sa malo rokovať údajne len o „samourčovacích“ právach menšín, a preto by maďarský nárok na celé Slovensko tento princíp narušil. Dodatok záverečného protokolu konferencie poukázal na potrebu riešiť problémy poľskej aj maďarskej menšiny dvojstrannými rokovaniami s československou stranou a v prípade neochoty dohodnúť sa, arbitrážou mníchovských veľmocí.⁸ Maďari však, ako už bolo spomenuté, chceli celé Slovensko, aj keď neboli medzi maďarskými politikmi jednotné názory na to, akým spôsobom a v akom časovom horizonte chcú tento cieľ dosiahnuť.⁹ Maďarsko navrhovalo Československu rokovania, ale nevylučovalo ani ozbrojený konflikt a pre tento prípad sa usilovalo zabezpečiť si podporu hlavne u Talianska. Sondovalo aj postoje Rumunska a Juhoslávie, partnerov, resp. bývalých partnerov Československa v Malej dohode, sústave zmlúv, ktoré mali zabezpečiť predovšetkým koordinovaný postup uvedených troch nástupníckych štátov proti revizionistickým nárokom Budapešti.¹⁰

Maďarsko sa usilovalo o čo najskorší začiatok rokovaní s Prahou bez ohľadu na to, že československá vláda bola nesmierne zamestnaná vyprázdňovaním českých území v dôsledku Mníchovskej dohody, a predložilo Československu svoje požiadavky už 3. októbra. V prvom bode Maďarsko požadovalo bezodkladné prepustenie politických väzňov maďarskej národnosti na slobodu, v druhom demobilizáciu vojakov maďarskej národnosti a ich prepustenie domov, tretí bod požadoval vytvorenie zmiešaných miestnych poriadkových útvarov na „ochranu života a majetku“ a vo štvrtom bode sa ako symbolické znamenie odovzdania územia Maďarsku požadovalo odovzdanie 2 – 3 pohraničných miest, ktoré malo obsadiť maďarské vojsko. Do úvahy prichádzali: Komárno, Štúrovo alebo Ipeľské Šahy na západe a Slovenské Nové Mesto, Čop alebo Berehovo na východe. Napokon Budapešť navrhovala, aby sa rokovania začali 6. októbra o 16. hodine v Komárne.¹¹ Zatiaľ čo niektoré body maďarských požiadaviek sa len ťažko zlučovali so suverénitou Československa, tretí bod by bol jej priamym narušením, a ten Praha rozhodne odmietla. Na ostatné body

⁶ Zmysel takejto zmeny je v tom, že Karpatskú kotlinu bolo možné vztáhať aj na maďarské požiadavky voči Rumunsku a Juhoslávii a keďže sa Budapešť snažila vyhnúť tomu, aby sa vytvoril jednotný front proti jej nárokom, takticky sa predbežne zamerala len na svoju menšinu v Československu.

⁷ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 428, s. 684-685.

⁸ DEÁK, ref. 1, dokument č. 21, s. 45-49.

⁹ DEÁK, L. *Hra o Slovensko*. Bratislava : Veda, 1991, s. 150.

¹⁰ Maďarský vyslanec v Ríme Frigyes Villani uvádza 1. októbra 1938 vo svojom šifrovanom telegramе určenom Kányovi názor talianskeho ministra zahraničných vecí Galeazza Ciana, ktorý sa údajne domnieva, že poskytnutie talianskych lietadiel Maďarsku v súčasnosti nie je potrebné a vzbudilo by veľkú pozornosť. Možno ich však držať v pohotovosti v blízkosti severovýchodných talianskych hraníc, odkiaľ môžu v prípade potreby dosiahnuť Budapešť v priebehu niekoľkých hodín. Ciano Villanimu sľúbil, že túto otázku preberie s Mussolinim. ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 434, s. 690.

¹¹ DEÁK, ref. 1, ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 449, s. 707.

pristúpila, čo, ako sa neskôr ukázalo, najmä pokiaľ ide o miesto rokovania – Komárno, bolo vážnou taktickou chybou. Atmosféra v meste bola silne protičeskoslovenská a len zdanlivo pokojná. Podľa hlásenia štátneho policajného úradu v Komárne v meste je údajne pomerný pokoj a vyhláska o zákaze zhromažďovania, upokojujúca vyhláska starostu obce, ako aj utišujúca kázeň farára v kostole, mali na maďarské obyvateľstvo dobrý účinok. Naproti tomu ale už 6. októbra predpoludním sa do Komárna hrnul ľud z vidieka, aby tu demonštroval v dôsledku chýrov, že „*vraj dnes príde Kánya, aby prevzal mesto*“. Hlúčky demonštrantov neboli do mesta púšťané a boli žandárstvom rozptyľované. V dvoch prípadoch prišli väčšie zástupy, asi po 100 osobách, ktoré boli strážou taktiež rozptýlené, pričom došlo k miernemu použitiu obuškov bez zranenia účastníkov sprievodu. Dve osoby boli predvedené a policajným súdom odsúdené „*k zátvoru*“ (do väzby). Mesto bolo plné zástav, ľudia nosili trikolóry, čo pôsobilo demoralizačne na bezpečnostné orgány, vojsko i obyvateľstvo čs. národnosti.¹² Prečo Budapešť naliehala na bezodkladný začiatok maďarsko-československých rokovaní, vystihol veľmi dobre maďarský vyslanec v Prahe János Wettstein, ktorý vo svojom šifrovanom telegrame Kányovi z 3. októbra 1938 uviedol, že „*podľa názoru talianskeho vyslanca v Prahe, ktorý aj on plne zdieľa, situácia si vyžaduje okamžité začatie rokovaní, aby sme mohli využiť psychologický moment zapríčinený súčasnými národnými katastrofami* (to značí Čechov a Slovákov – pozn. F.V.) *ešte predtým ako by sa národné sebavedomie opäť upevnilo. Aj verejná mienka v krajinách zainteresovaných veľmocí by prijala priaznivejšie súčasné riešenie maďarského problému s problémom nemeckým a poľským, ako keby nastalý pokoj dodatočne narušila maďarská vec.*“ A rokovania by sa mali začať čím skôr aj preto, aby pročeská propaganda, ktorú na Slovensku robí v súčasnosti bývalý československý premiér Milan Hodža, dostala čím menší časový priestor. Podľa Wettsteina by čo najskoršiemu začatiu rokovaní pomohol aj tlak na československú vládu z Ríma.¹³

Maďarsko chcelo využiť všetky páky, ktoré malo k dispozícii vo svoj prospech. Preto opäť stavilo aj na smutnú postavu slovensko-maďarských vzťahov, slovenského renegáta a maďarského plateného agenta, Viktora (Gyózó) Dvortsáka. Ten navštívil 3. októbra Mussoliniho, ktorý mu údajne povedal, že o slovenskej otázke nebol dostatočne informovaný, inak by bol v Mníchove dosiahol iný výsledok. Nemci vraj jeho návrh v maďarskej otázke podporovali len slabo a v slovenskej otázke vôbec nie.¹⁴

Nasledujúce rokovania v Komárne v dňoch 9. – 13. októbra 1938 (o ich začatí bolo vydané vyhlásenie),¹⁵ kde československú stranu zastupovali predstavitelia autonómnej slovenskej vlády Jozef Tiso, Ferdinand Ďurčanský a ďalej Ivan Krno, generál Rudolf Viest a zástupca Podkarpatskej Rusi Ivan Inatij Párkányi,¹⁶ maďarská vláda ukončila s poukazom na zásadnú odlišnosť stanovísk rokujúcich strán a nemožnosť kompromisu.¹⁷ V Komárne sa už maďarská strana (Kálmán Kánya, Pál Teleki, Rudolf Andorka a ďalší) netajila ani myšlienkou požiadavky plebiscitu, pokiaľ ide aj o územia obývané Slovákmí. Práve táto

¹² Spis PKÚ č. 62.163/1938 prez. zo 6. októbra 1938, Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Krajský úrad Bratislava (KÚ), inventárne číslo (inv. č.) 615, škatuľa (šk.) č. 255.

¹³ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 453, s. 711-712.

¹⁴ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 456, s. 714.

¹⁵ Tlač ho uverejnila 10. a 11. októbra 1938. Napríklad Slovenský denník, Slovák atď. Dnes odstupujeme Šahy a Slov. Nové Mesto. In *Slovenské zvesti*, ročník III., číslo 198 z 11. októbra 1938, s. 1.

¹⁶ DEÁK, ref. 1, dokument č. 50, s. 70-71.

¹⁷ DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska 1938–1939*. Bratislava: Veda, 1990, s. 73-111.

požiadavka bola jednou z príčin, že sa delegácie v Komárne nemohli dohodnúť, pretože na takýto zásah do suverenity Československa nemohla československá delegácia pristúpiť. Pritom si Maďari boli veľmi dobre vedomí toho, že väčšina Slovákov sa nechce pripojiť k Maďarsku. Odovzdať sa mali ihneď len „čisto maďarské“ oblasti, na územiach s maďarskou väčšinou sa môže uskutočniť ľudové hlasovanie a – to je nesmierne zaujímavé – z jazykových ostrovov presídlenie obyvateľstva! Podľa šifrovaného telegramu Frigyesa Villaniho Kányovi z 3. októbra Ciano sľúbil, že požiadá juhoslovanského premiéra a ministra zahraničných vecí Milana Stojadinoviča, aby sa v Prahe prihovril za splnenie maďarských požiadaviek, len Maďarsko nech nepýta aj slovenské územia.¹⁸

Nadalej však prebiehali dvojstranné kontakty medzi Budapešťou a Prahou, ale ani tie nevedli k dohode, preto o spore rozhodla vo Viedni arbitráž ministrov zahraničných vecí Nemecka a Talianska, Joachima von Ribbentropa a grófa Galeazza Ciana za účasti zástupcov oboch strán. Táto arbitráž, ku ktorej došlo 2. novembra 1938, sa označuje ako prvá Viedenská arbitráž. Na základe tohto rozhodnutia arbitrov vo Viedni bolo od Československa odčlenených 10 390 kilometrov štvorcových teritória, a podľa československého sčítania ľudu z roku 1930 tam žilo dovedna 853 670 osôb, z toho 503 980 obyvateľov maďarskej národnosti, 272 145 Slovákov a Čechov, 8 947 Nemcov atď.¹⁹

Maďarská strana tvrdila, a aj značná časť historiografie dodnes zastáva názor, že československá strana sa s Maďarskom o úprave hraníc nechcela dohodnúť a rokovania len naťahovala čas. Dobové dokumenty ústredných československých, slovenských, ako aj regionálnych a miestnych úradov, však svedčia o tom, že československé orgány začali už začiatkom októbra pripravovať evakuáciu uvedeného územia, a to takmer v takom rozsahu, ako o tom rozhodla Viedenská arbitráž až o 3 – 4 týždne neskôr. Neobstojí teda tvrdenie, že československá (slovenská) strana sa dohodnúť nechcela, uplatňovala zdržovaciú taktiku a že s odstúpením územia v prospech Maďarska vo väčšom rozsahu nepočítala.

PRÍPRAVY ÚRADOV NA EVAKUÁCIU ÚZEMIA

Ako vidno z pramenného materiálu, ČSR sa už v prvej dekáde októbra 1938, zrejme pod vplyvom šokujúceho rozhodnutia z Mníchova, ktoré ukázalo, že aj odstúpenie slovenských území je neodvratné, pripravovala na evakuáciu rozsiahleho územia na južnom Slovensku. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave vydalo prvé pokyny o príprave na evakuáciu územia už 9. októbra 1938 pod číslom 64.486/prez/1938. V tomto dokumente sa spomína 20 okresov, ktoré sa mali Maďarsku odstúpiť celé, ako aj tie, u ktorých išlo len o časti ich územia. Uvedené pokyny potom doplnili ešte ďalšie usmernenia a príkazy na postup v prípade nariadenia evakuácie územia s obyvateľstvom maďarskej národnosti.²⁰

Podľa spomenutých „*Pokynov pre prípad nariadenia evakuácie území s maďarskou väčšinou*“, sa mali úrady, školy, železnica atď., ako aj osoby na uvedenom území, pripraviť pre prípad, že sa územie, kde býva maďarská menšina, bude musieť odovzdať Maďarsku.

¹⁸ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 450, s. 708.

¹⁹ DEÁK, ref. 1, s. 24.

²⁰ Spis Prezídia Krajinského úradu (PKÚ) čj. 64.486/1938 prez. z 9. X. 1938 (v kópii zachovaného dokumentu je omylom uvedený september – IX.), v prílohe ktorého je aj prehľad 20 okresov ktoré, resp. časti ktorých sa majú evakuovať. Kópia sa nachádza v Štátnom archíve Nitra – pobočka Nové Zámky (ďalej ŠANI–NZ), f. Okresný úrad Nové Zámky 1923 – 1938 (OÚ NZ), inv. č. 104, šk. 61. Kópia dodatku – spisu PKÚ čj. 64.859/1938 prez. z 11. októbra 1938, tamže.

Uvedené pokyny dopĺňujú ďalšie inštrukcie z 11. októbra 1938 určené okresným náčelníkom v Bratislave, Šamoríne, Dunajskej Strede, Galante, Komárne, Starej Ďale (dnes Hurbanovo), Nových Zámkoch, Parkane (dnes Štúrovo), Šali, Želiezovciach, Krupine, Leviciach, Lučenci, Feledinciach (dnes Jesenské), Rimavskej Sobote, Tornali, Rožňave, Moldave nad Bodvou, Košiciach, Trebišove, Kráľovskom Chlmcí, Veľkých Kapušanoch, Vrábľoch a Modrom Kamení. Podľa týchto dokumentov počítala československá strana s odstúpením územia (s výnimkou sporných miest) takmer v rovnakom rozsahu, ako to stanovila Viedenská arbitráž o tri týždne neskôr, aj keď ešte prebiehali neúspešné rokovania v Komárne a neskôr aj medzi Prahou a Budapešťou. V pokynoch sa odráža stanovisko československej vlády (ministerskej rady) z 3. októbra 1938, podľa ktorého má civilné obyvateľstvo územia, ktoré bude odstúpené Maďarsku (Nemecku), tak na území samom, ako aj na území medzi demarkačnými čiarami, **zostať vo svojich doterajších bydliskách** (zdôraznil F.V.). Výnimky mohli byť povolené len u celkom malého počtu osôb či rodín, u ktorých by zotrvanie na mieste značilo nesporne ohrozenie ich života. Počet takýchto osôb nemal presahovať pol percenta, v najkrajnejšom prípade jedno percento. Vyššie uvedené výnimky sa v prvom rade vzťahovali na osoby národnosti slovenskej a českej, vrátane ich rodinných príslušníkov, ktoré sa dovedy exponovali politicky a národne a následkom ich doterajšej činnosti boli by možno vystavené v prípade okupácie územia osobným nebezpečenstvám (ujme). Naproti tomu sa však malo zamedziť sťahovaniu civilného obyvateľstva **inej** (zdôraznil F.V.) ako slovenskej alebo českej národnosti.²¹

Podobne ako Nemecko využilo pre svoje územné nároky voči Československu výdatne svoju menšinu,²² aj Budapešť koordinovala svoje kroky s predstaviteľmi maďarskej menšiny na južnom Slovensku. Poslanci a senátori Zjednotenej maďarskej strany (ZMS) vydali už 7. októbra 1938 vyhlásenie, v ktorom, odvolávajúc sa na svoje sebaurčovacie právo a ignorujúc sebaurčovacie právo tamjších Slovákov, Čechov, Nemcov a ďalších národností, požadovali pripojenie južného Slovenska k Maďarsku.²³ Maďari v Maďarsku a mnoho príslušníkov maďarskej menšiny v Československu, pomýlených iredentistickou propagandou prebiehajúcou na Slovensku po celé roky, Mníchov vítali, lebo v ňom videli začiatok konca nenávideného Československa. Napríklad novozámocké noviny *Ērsekujvár és Vidéke* (Nové Zámky a okolie) priniesli k Mníchovu komentár, podľa ktorého po tejto dohode údajne smúti jedine český národ a znáša svoj tragický osud.²⁴ Práve Nové Zámky boli po celé roky popri Bratislave, Košiciach a Lučenci jedným z centier nielen prekvitajúceho maďarského kultúrneho života, čo samo o sebe vyvracia tvrdenia o útlaku maďarskej menšiny v Československu, ale aj centrami maďarskej národnostnej politiky, málo priateľskej voči vlastnému štátu, finančne podporovanej a politicky usmerňovanej z Budapešti.²⁵ Starostom mesta bol nacionalista János Holota, poslanec československého

²¹ Spisy uvedené v ref. 20.

²² O tom pozri podrobnejšie VRÁBEL, Ferdinand. Oslavy DAI v roku 1937 a snahy o využívanie národnostných menšín v ČSR Nemeckom a Maďarskom na politické ciele. V tlači; štúdia vychádza v časopise *Studia Politica Slovaca*, 2011, č. 1.

²³ *Ērsekujvár és Vidéke*, 9. októbra 1938.

²⁴ KOČIŠ, L. *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Nové Zámky: ONV– Odbor školstva a kultúry, 1967, s. 99, *Ērsekujvár és Vidéke*, 9. októbra 1938.

²⁵ Pod zámkou podpory maďarskej kultúry a jazyka išli z Budapešti na Slovensko nemalé finančné prostriedky určené predovšetkým na politickú a revizionistickú činnosť maďarských politických strán na Slovensku.

parlamentu za ZMS, ktorý v pomníčovských dňoch spolu s ostatnými maďarskými poslancami a senátormi požadoval pripojenie južného Slovenska k Maďarsku. Jeho politické názory, lojalitu k štátu, jeho ďalší vývoj a aj jeho ľudský charakter dokladá okrem iných skutočností aj to, že ten istý Holota ešte v máji 1937 z vlastnej iniciatívy navrhoval Okresnému úradu v Nových Zámkoch, ktorý na základe pokynov vyšších orgánov zbieral námety na oslavy blížiaceho sa 20. ročného jubilea ČSR, že „*mestská rada za potrebné drží oslavy v predmete uvedeného jubilea čím slávnostnejšie zadržať a to celým obecnstvom mesta bez rozdielu národnostného... V predvečer jubilea lampionový pochod pri spoluúčinkovaní tunajšej posádky, večer slávnostná akadémia čs. spolkov v Sokolovni, druhý večer slávnostné matiné maďarských spolkov v mestskom hoteli Zlatý lev, v deň jubilea ráno slávnostné služby Božie vo všetkých kostoloch a chrámoch. Pri peknom počasi ľudová veselica mohla by sa zadržať v deň jubilea buďto na Sihoti alebo v mestskom lese Berek. V deň slávnosti by mestské zastupiteľstvo zadržalo aj slávnostné zasadnutie.*“²⁶ V skutočnosti to bolo však len pretvarovanie a Nové Zámky boli aj Holotovou zásluhou celé roky jedným z centier maďarskej iredenty. Z neďalekej obce Čechy pochádzal statkár a vodca maďarských extrémistov Andor Jaross a príznačne práve v tomto meste došlo v roku 1936 z iniciatívy a na nátlak budapeštianskej vlády aj k zlúčeniu politických strán maďarskej menšiny do Zjednotenej maďarskej strany (ZMS). Už krátko po Viedenskej arbitráži vyhodili do vzduchu pomník padlých československých legionárov pred Sokolovňou v Nových Zámkoch a odstránené boli aj dve tabule pripomínajúce v júni 1919 v bojoch s maďarskými bolševikmi padlého majora Jelínka. Zničené bolo aj súsošie Fraňa Štefunku na hroboch čs. legionárov na miestnom novom cintoríne. Miestni Slováci, v predtuche neblahých udalostí, pre istotu už nasledujúci deň odviezli len nedávno (v roku 1937) odhalenú sochu Antona Bernoláka do Žiliny.²⁷ Sám Holota si dovolil ešte v októbri varovať nadriadený (!) Okresný úrad Nové Zámky pred evakuáciou predmetov a zariadenia úradu.²⁸

Podľa ďalších evakuačných pokynov č. j. 65.398/1938 prez. z 19. októbra 1938²⁹ sa prednostom OÚ za súčinnosti prednostov miestnych štátnych úradov iných rezortov civilnej štátnej správy ukladalo, aby vykonali prípravu odsunu v súčinnosti s prednostami miestnych štátnych úradov iných rezortov civilnej štátnej správy, a to do všetkých podrobností tak, aby v prípade nariadenia odsunu nenastal zmätok. O pristavenie železničných vozňov na evakuáciu bolo potrebné žiadať telegraficky, alebo telefonicky, ale až po obdržaní rozkazu Krajského úradu v Bratislave na odsun (evakuáciu).

Bod 5 výnosu z 9. októbra sa doplnil ustanovením, že štátni zamestnanci evakuujú aj bytové zariadenie (nábytok), pričom sa však malo dôrazne dbať na to, aby sa nenakladali predmety nepotrebné a menej cenné, pretože sa nemohlo počítať s väčším počtom ani že-

²⁶ Spis Rady mesta Nové Zámky čj. 11365/1937 z 26. mája 1937. ŠANI-NZ, f. OÚ NZ, inv. č. 98, šk. 55.

²⁷ KOČIŠ, ref. 24, s. 99.

²⁸ Holota napísal Okresnému úradu Nové Zámky, že podľa získaných správ pri evakuovaní úradu boli z jeho sídla odsunuté i také predmety (zariadenie, zastavené nábytky), ktoré jednak patria k budove ako jej príslušenstvo, a tak tvoria vlastníctvo mesta ako majiteľa budovy a jednak také predmety (zariadenie), ktoré boli kúpené z okresných prostriedkov a tvoria majetok novozámockého okresu. „*Pre prípad, že časť okresu bude pripojená k Maďarsku, žiadame okresný úrad, aby urobil opatrenia, aby boli takéto predmety nerušené nechané v Nových Zámkoch a tie, ktoré už boli odsunuté, nech sú čím skôr vrátené a odovzdané nepoškodené mestu.*“ Spis Rady mesta Nové Zámky č. 31.025/1938 z 28. októbra 1938. ŠANI-NZ, f. Notársky úrad (1923–1938), prezidiálne spisy, šk. 10.

²⁹ ŠANI-NZ, f. OÚ Parkan, oddelenie prezidiálne spisy, šk. 5.

lezných vagónov, ani automobilových vozidiel. Z pochopiteľných dôvodov mali mať v každom prípade prednosť úradné evakuačné predmety. Priebežne sa zisťovala potreba vozidiel, železničných vozňov, váha evakuovaného zariadenia a batožín, ako aj počty evakuovaných osôb. Predpokladaná potreba železničných vozňov sa mala z evidenčných dôvodov hlásiť jednak príslušnému zborovému veliteľstvu, jednak riaditeľstvu štátnych železníc (prídeľovni vozňov) prostredníctvom miestneho prednostu stanice, či dopravného úradu, s uvedením nakladacej a vykladacej stanice.

Podľa ďalšieho bodu sa kancelársky nábytok OÚ a štátnych policajných úradov mal brať do evakuácie len vtedy, ak išlo o nové zariadenie a úrad mal – hoci v obmedzenom počte – staršie zariadenie uložené na povale alebo v pivnici. Tento starší nábytok sa mal pripraviť, aby v prípade nariadenia evakuácie mohol byť v miestnostiach nahradený za nový nábytok. Úrady rezortu ministerstva vnútra, ktoré mali viac ako jednu pancierovú skriňu a pokladnice, mali evakuovať aj tieto zariadenia a na mieste mali zanechať len po jednej skrini či pokladnici. Pokladnice na drevených podstavcoch mali všetky zostať na mieste. Štátne hotovosti, ak boli uložené v miestnych peňažných ústavoch, mali sa hneď vyzdvihnúť a uložiť na šekové kontá poštovej sporiteľne. Zásobníky, inventárne denníky, stroje, prístroje, prísne zúčtovateľné tlačivá a všetky kancelárske potreby sa mali odsunúť. Štátni zamestnanci rezortu ministerstva vnútra s rodinami mali byť odsunutí pod vedením sprievodcov transportov a mali sa v prvom rade sami postarať o nakladanie a vykladanie svojich zvrškov.

Úrady, útvary a zariadenia iných rezortov civilnej štátnej správy, ktoré mali už určené budúce pôsobiská (napríklad oddelenia finančnej stráže, colné úrady a inšpektoráty finančnej stráže výnosom generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave číslo II-FS-6679/1938) sa mali evakuovať priamo do určených nových miest, a to s úradným zariadením a rodinami s bytovým zariadením, podľa pokynov ich nadriadených úradov. Zoznam pripojený k výnosu číslo 64.486/prez/1938 platil vlastne len pre úrady, útvary, ústavy a zariadenia rezortu ministerstva vnútra. Pre úrady, ústavy a zariadenia iných rezortov civilnej štátnej správy platil len v tom prípade, ak neboli zo strany nadriadených úradov určené už vopred priestory na umiestnenie.

Štátne policajné úrady v Komárne a Parkane sa mali evakuovať spolu s OÚ do Nitry či Zlatých Moraviec, štátny policajný úrad z Lučenca do Zvolena, štátny policajný úrad z Rimavskej Soboty (ak by mesto s niektorými úradmi bolo odstúpené Maďarsku) sa mal evakuovať do Brezna nad Hronom, okresný úrad ale do Tisovca. Ak by bolo odstúpené mesto Rožňava s južnou časťou okresu, mal okresný náčelník zistiť prípadnú možnosť umiestnenia úradov v Dobšinej. Zmeny ohľadom štátnych policajných úradov si mali okresní náčelníci zaznačiť ihneď do rubriky „poznámka“ zoznamu, tak podobne zmeny v rubrike „Umiestňovací okres“ ohľadom umiestnenia vlastného úradu.

Po obdržaní tohto výnosu mali prednostovia zvolať všetkých prednostov úradov, útvarov, ústavov a zariadení ostatných rezortov štátnej civilnej správy, zistiť približnú potrebu železničných vozňov, a to: 10, 15, 20-tonových s uvedením železničných tratí, nakladacích i vykladacích staníc (na územiach, kde nemožno počítať so železničnou dopravou: približný počet vozidiel, miesta nakladania a miesta vykladania; malo sa to nahlásiť do 48 hodín telefonicky Prezidiu Krajinského úradu – PKÚ. Keď bude už vydaný príkaz na evakuáciu, malo sa pokračovať podľa výnosu z 9. októbra 1938 číslo 64.486/prez/1938.³⁰ Prednostovia úradov, prípadne vopred určení zástupcovia, mali zostať na mieste až do zápisničného odo-

³⁰ Ref. 20

vzdania úradov a objektov zástupcom maďarskej vlády. Kópie zápisníc sa mali predložiť PKÚ po návrate do umiestňovacieho priestoru. PKÚ poslalo pod tým istým číslom tajný súrny spis s pokynmi určenými aj pre vojakov: Zemskému vojenskému veliteľstvu (oddel. 4./ etap.) v Bratislave, Zemskému vojenskému veliteľstvu (oddel. 4./etap.) v Košiciach, Veliteľstvu VI. zboru v Košiciach, Veliteľstvu VII. zboru v Banskej Bystrici a Veliteľstvu V. zboru v Trenčíne. V týchto smerniciach sa uvádzalo: „*Pre prípad kladného výsledku jednaní medzi delegátmi vlády Česko-slovenskej a vlády Maďarskej v smysle Mnichovskej dohody zo dňa 30. septembra 1938 pripravuje* (zdôraznené v dokumente – pozn. F.V.) *krajinský úrad odsunutie štátnych úradov, ústavov a zariadení, včetně rodín štátnych zamestnancov s bytovým zariadením (nábytkom) asi z týchto okresov: Šamorín, Dunajská Streda, Galanta (časť), Šaľa, Komárno, Stará Ďala, Parkan, Želiezovce, Krupina (Šahy), Modrý Kameň, Lučenec, Feledince, Tornaľa, Rožňava, Moldava nad Bodvou, Trebišov, Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušany, Nové Zámky. Presný rozsah územia bude podriadeným úradom sdelený až po prípadnom sjednaní dohody s vládou Maďarskou a to súčasne s rozkazom k prevedeniu odsunu. V prípade, že by bol k odovzdaniu odstúpených úsekov určený krátky termín, je takmer vylúčené previesť odsun s doterajšími dopravnými prostriedkami, ktoré sú toho času jednotlivým okresom k dispozícii, menovite z tých okresov, ktoré by v celosti boli odstúpené Maďarsku. Z uvedeného dôvodu bolo podriadeným úradom uložené, aby pre prípad nariadenia evakuácie zistili už teraz najnutnejšiu potrebu vozidiel, ako aj železničných vozňov pre tie obvody, v ktorých je možné počítať určite s dopravou po železnici. Potreba vozidiel má byť pánmi okresnými náčelníkmi bezodkladne hlásená príslušným sborovým veliteľstvám s požiadanim o čím najširšiu súčinnosť a pomoc vojenskej správy* (zdôraznené v dokumente – pozn. F.V.). *Krajinský úrad žiada, aby veliteľstvá v prípade nariadenia evakuácie v y h o v e l y láskave dožiadaniám jednotlivých okresov o poskytnutie dopravných prostriedkov obzvlášť tým okresom, ktoré budú pri odsune odkázané takmer výlučne na vozidlá a v tomto smere upravily už teraz podriadené posádkové poľažné úsekové veliteľstvá.*“³¹ Na spise sa nachádza poznámka okresného náčelníka (?) OÚ v Parkane: Všetkým notariátom, čet. staniciam a finančným úradom. Na vedomie s tým, aby prípadnú väčšiu potrebu vagónovej (nečitateľné slovo), ktorá im bola doteraz pridelená, príslušnému dopravnému úradu, ako aj tunajšiemu úradu, ihneď hlásili. Notárstva – obežník dajú v známosť aj našim poštovým úradom a št. školám.³²

Súbežne s prípravami na evakuáciu však museli štátne a miestne orgány na južnom Slovensku čeliť aj nepokojom, silnej protištátnej propagande, násilnostiam aj teroristickým akciám. Na uvedenom území bolo preto vyhlásené 14. októbra 1938 stanné právo.³³ V pokynoch úradom v Bratislave a príslušných okresoch, Policajným riaditeľstvám v Bratislave a Košiciach, a správcom štátnych policajných úradov v Komárne, Parkane, Rimavskej Soboty a v Lučenci sa uvádzalo: „*Sdeľuje sa Vám, že vo vašom správnom obvode bolo nutno vyhlásiť stanné právo. Súčasne sa vám zasiela dostatočný počet vyhlášok s úpravou, aby ste tieto dali ihneď vo všetkých obciach (mestách) vašeho obvodu vylepiť a stanné právo aj iným vhodným spôsobom vyhlásili. Vyhlášku treba menovite vyvesiť tiež pri každom súde na území, v ktorom stanné pokračovanie platí. V obciach (mestách) deje sa vyvesenie, prípadne obvyklé vyhlásenie, prostredníctvom obecných rád (notárov). Uverejnenie môže sa stať mimo toho aj časopismi. Kraj. prezident.*“

³¹ Texty citovaných dokumentov sú v pôvodnom pravopise.

³² Spis OÚ Parkan čj. 1721/1938 prez. z 20. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5

³³ Spis PKÚ čj. 65.434/1938 prez. zo 14. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5

Na základe neblahých skúseností z evakuácie českých pohraničných oblastí mohli úrady na Slovensku včas urobiť opatrenia, aby neboli ohrozené životy exponovaných osôb, úradníkov, bývalých legionárov a kolonistov a škody na majetku boli čo najmenšie. Toto však slovenská autonómna vláda podcenila. Boli síce vypracované prehľady kolonistov podľa jednotlivých okresov aj s návrhmi, kam ich v prípade potreby premiestniť, ale ešte aj 29. októbra mali úrady obyvateľstvo českej a slovenskej národnosti vrátane kolonistov upokojovať.³⁴ Na takomto zozname pre okres Parkan sú aj kolonisti z obce Kőbőlkút (dnes Gbelce), ktorí zrejme týmto spisom boli uvedení do omylu, akoby im nič nehrozilo. Po okupácii obce práve tu došlo k najväčším atrocitám, keď štyria kolonisti – bývalí československí legionári – boli týraní, traja zastrelení (Mencl, Potměšil a Škvor) a jeden obesený (Mornstein). Zo železničnej stanice Kőbőlkút sa pritom už niekoľko dní predtým evakovali rôzne úrady z okresu Parkan. Tak boli napríklad cez Nitru do Urminiec evakované zvršky, celé kasárenské zariadenie, skrine a stoly z četníckej stanice Bátorove Kesy (dnes Bátorove Kosihy). Ako evakuovaná osoba cestovala so strážmajstrom Kolomanom Lettavom aj staničná kuchárka Antonie Brožová. Hlavný strážmajster Bednář oznámil OÚ v Parkani evakuáciu četníckej stanice v Moči už 26. októbra 1938 s tým, že stanicu evakovali už 23. októbra.³⁵ Na evakuáciu sa pripravovali notariáty, slovenské štátne školy ľudové, meštianky i stredné školy, berné (daňové) úrady, finančné správy, železniční a poštovní zamestnanci, väčšina učiteľov atď. Na evakuáciu sa pripravovala aj Masarykova liga proti tuberkulóze, ktorá vyvíjala veľmi záslužnú činnosť medzi najohrozenejším obyvateľstvom. Evakuáciu mal v súčinnosti s miestnymi funkcionármi Masarykovej ligy a jej zmluvnými lekármi zabezpečiť okresný náčelník. Na odsun sa mali pripraviť hlavne cenné a drahé röntgenové prístroje, mikroskopy, horské slnka a cennejší (nový) nábytok. Po vydaní rozkazu na evakuáciu sa mali tieto zariadenia spolu s úradnými predmetmi naložiť na dopravné prostriedky (železničné vagóny, nákladné automobily, povozy) a dopraviť do umiestňovacích priestorov. Bratislavské ústredie Masarykovej ligy so sídlom na Panenskej č. 7 malo potom vykonať ich nové prerozdelenie. Ak mali uložené finančné hotovosti u miestnych peňažných ústavov, zodpovední funkcionári ich mali vybrať a uložiť do peňažných ústavov v určenom umiestňovacom priestore. Masarykova liga proti tuberkulóze v Parkane 29. októbra 1938 zrušila na základe telefonogramu Krajinského úradu svoju činnosť, ako spolkovú, tak aj poradenskú, a na základe pokynu na miestnu evakuáciu odovzdala svoj inventár OÚ v Parkane.

Podrobné pokyny okresným náčelníkom s označením „*veľmi súrne*“ na evakuáciu a uvoľnenie železničných vagónov vydalo okresným náčelníkom už Ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny 25. októbra 1938 o uvoľnení železničných vozňov na evakuáciu území s obyvateľstvom maďarskej národnosti.³⁶ V pokynoch sa rozlišovali cennosti, zariadenie a majetok **štátu** (zdôraznené v pôvodnom texte – pozn. F.V.), ktorý mal mať zásadne prednosť, a hnuťelný majetok štátnych zamestnancov (s rodinami). Prostriedkov na prepravu, najmä železničných vagónov, bol veľký nedostatok a každý si pomáhal ako vedel. Napríklad aj poštový posol Teofil Novák z Parkanu si na miestnom OÚ podal žiadosť o povoz na evakuáciu. Podobne aj Obecná ľudová škola v Malej Mužli požadovala 28. októbra potvrdenie evakuácie triedy. Veľké Ludince 29. októbra požadovali nejaké motorové vozidlo na

³⁴ Spis PKÚ čj. 67.827/1938 prez. z 29. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

³⁵ Spis Četníckej stanice v Moči čj. 665/38 dôv. z 26. októbra 1938, tamže.

³⁶ Spis Ministerstva vnútra Slovenskej krajiny čj. 34/1938 z 25. októbra 1938, kópia v ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

evakuáciu štátnej ľudovej školy s tým, že ak im nebude vyhovené, bude správca – učiteľ Vilo Gabriš, prinútený školský majetok nechať tam „na vašu zodpovednosť“ (to značí OÚ Parkan). Zo spisového materiálu z tých pohnutých dní ešte aj dnes, po viac ako siedmich desaťročiach, cítiť hlboký pesimizmus, dezilúziu, neistotu a deprimovanie slovenského a českého obyvateľstva, či už išlo o úradníkov, učiteľov alebo železničných či iných zamestnancov. O evakuáciu požiadal napríklad aj notár z Kőbőlkútu Štefan Bernald (?), ktorý uviedol, že na evakuáciu potrebuje jeden 15-tonový vagón a aj L. Fabjány, notár obvodného notárstva v Ďarmotkách, uviedol, že „na žiadny pád nezostane na tomto území, hoci jeho manželka sa s tým nechce zmieriť“ a požaduje premiestnenie niekam severne od Bratislavy.³⁷ Železničná stanica v Kőbőlkúte hlásila 20. októbra, že z tejto stanice bude odsunutých asi 36 rodinných príslušníkov železničných zamestnancov.

Rezort školstva vydal pre prípad evakuácie vlastné pokyny, tie sa však týkali len učiteľov a zamestnancov.³⁸ Pokiaľ išlo o evakuáciu pedagogického personálu s kvalifikáciou pre slovenské školy, ktoré viedli vlastnú domácnosť a učili v obciach, v ktorých podľa posledného československého sčítania ľudu bolo viac ako 50 % príslušníkov maďarskej národnosti, mali ministerstvu telegraficky oznámiť, v ktorej obci (obciach) by mohli dostať rodinný byt. Mali to byť obce, kde bola v mieste alebo okolí viactriedna štátna národná škola. V pokynoch sa to odôvodňovalo tým, že „Je totiž snaha umožniť im pôsobenie v týchto obciach alebo v ich okolí, pokiaľ to za daných okolností bude možné.“ Tieto oznámenia mali byť na ministerstve porovnané s danými možnosťami a učiteľským osobám mali byť včas vydané určovacie lístky, kam mali po evakuácii nastúpiť. Učiteľské osoby slobodné (bez vlastnej domácnosti) sa mali prihlásiť u svojho školského inšpektorátu alebo u najbližšieho školského inšpektorátu, ktorý mal s nimi na prechodný čas sám disponovať. Podobné opatrenie bolo urobené i pokiaľ ide o stredné a odborné školy v kraji, ktorý má prevažne maďarské obyvateľstvo. Učitelia pôsobiaci v tzv. kolóniách so slovenským obyvateľstvom, mali zostať až na ďalšie bezpodmienečne na svojich miestach.

V prílišnom sústredení sa na zmenenú situáciu vo vzťahu Slovenska k ústrednej vláde v Prahe, na vznikajúcu novú organizáciu štátnej správy a na vecnú prípravu evakuácie československé orgány, ústredné a miestne slovenské orgány vážne podcenili nebezpečenstvo, ktoré mnohým osobám, hlavne inteligencii, kolonistom a legionárom na južnom Slovensku hrozili a premeškali veľa času na to, aby ich dostali do bezpečia, alebo aby im včas umožnili aspoň individuálny odchod. Pritom sa situácia na ohrozenom území stále zostrovala, prepukali nacionálne vášne a protičeské a protislovenské incidenty boli v rôznych mestách a dedinách na dennom poriadku v celom pásme od Bratislavy až po Podkarpatskú Rus.

ZMS organizovala v spolupráci s Budapešťou (ministerstvo vnútra, četníctvo, armáda) podobné podvratné akcie ako henleinovci v českom pohraničí. Počas mobilizácie agitovala medzi brancami maďarskej národnosti, aby prešli do Maďarska, aby sabotovali vojenské rozkazy a organizovali diverzie. V pohraničných okresoch nasadili špiónov, ktorí zbierali spravodajské informácie a prostredníctvom dôveryhodných osôb udržiavali kontakty s maďarskými spravodajskými zložkami. Poplašné správy, letáky, revizionistická agitácia a protičeskoslovenská, najmä, protičeská propaganda mali značný ohlas medzi obyvateľstvom, ale menší v armáde. Štatistika zbehov inej ako českej a slovenskej národnosti však asi nie

³⁷ Spis OÚ v Parkane čj. 1794/38 z 31. októbra 1938, tamže.

³⁸ Spis Prezídia MŠaNO v Bratislave zo 17. októbra 1938 – Prípravy na evakuáciu územia s maďarskou väčšinou so spresnením, že pokiaľ ide o vecnú evakuáciu, platia pokyny KÚ z 9. októbra 1938 č. 64.486/38. prez.

je úplná. Napríklad M. Vietor uvádza, že v septembri prešlo do Maďarska len 21 vojakov, z toho 10 sudetských Nemcov,³⁹ avšak len na úseku Čergov – Jablonov nad Turnou utieklo v deň mobilizácie až 35 mužov, brancov maďarskej národnosti.⁴⁰

Podľa dôverných správ rôznych štátnych orgánov i žandárskych staníc o situácii na južnom Slovensku sa hneď v druhej polovici roka 1938 zosilnila protičeskoslovenská propaganda. Tá prebiehala už po celé roky ako zo strany vodcov sudetských Nemcov, tak aj takých vodcov maďarskej menšiny, ako bol napríklad Andor Jaross, ale obzvlášť zosilnela v období september – október 1938. Napríklad podľa hlásenia Prezídia policajného riaditeľstva v Košiciach z 5. októbra 1938 Prezidiu Krajinského úradu v Bratislave (PKÚ) rozvíja sa „*pod dojemom nastalých udalostí* (Mníchova – pozn. F.V.) *agitácia proti nášmu štátu, zvlášť však pre znovuvrátenie Slovenska k Maďarsku a k vyhnaniu Čechov zo Slovenska, ktorá nadobúda aj v tunajšom obvode čím ďalej väčších rozmerov a škodlivých účinkov... Rôzne osoby..., ktoré chovali v sebe určitú nenávisť voči čs. záujmom, začali v poslednej dobe svoju podvratnú činnosť prevádzať celkom nepokryte, čoho výsledok toho sa všade prejavuje.*“⁴¹ Materiál ďalej upozorňuje na podvratnú činnosť skupín maďarských študentov a na dobrý účinok zhabania rozhlasových prijímačov. Tento zákrok mal údajne upokojujúci vplyv na rozvratníkov. Súčasne sa však medzi maďarským obyvateľstvom začala agitácia aj za vrátenie rozhlasových prijímačov, aby bolo obyvateľstvo „*správne informované zo zahraničia t. j. z Budapešti a Viedne. Verejný rozhlas túto triedu obyvateľstva nijako neuspokojoval, lebo bola zvyklá na správy, šírené zahraničnou propagandou, z ktorej čerpala odvahu k nepriateľskému postoju a prameň svojej podvratnej činnosti. Hoci o chystanej vyhláske, týkajúcej sa vrátenia rádiopriístrojov sa pred 2–3 dňami ešte nie nevedelo, kolovali po meste povesti, že tieto prístroje musia byť majiteľom vrátené preto, lebo Košice pripadnú vraj k Maďarsku a Česi musia preč... prejavujú sa hlasy ako u Čechov a Slovákov, taktiež u ostatného pokojamilovného občianstva, že je nemožné, aby pred usporiadaním pomerov s Maďarskom bola daná opäť možnosť týmto podvratným živlom, aby svojimi poplašnými správami prevádzali plánovitý prevrat. Preto u tohto obyvateľstva je badať akúsi rezignáciu. Prichádzajú si na úrad stále sťažovať a prejavujú obavu, čo bude s nimi ďalej a ich postavenie je zúfalejšie aj tým, že obchodníci, najmä potravinárski, už pred vyhlásením mobilizácie odopreli tejto vrstve obyvateľstva poskytovať tovar na úver proti mesačnému plateniu, hoci to boli zákazníci vždy riadne platiaci, ale pritom bolo zistené, že tí samí obchodníci poskytujú naďalej úver takzvaným 'staroobyvateľom'.*“ Aj ženy z vidieka, ktoré nosili mlieko štátnym zamestnancom, im ho dávali už len s obavami, čo odôvodňovali tým, že na vidieku kolovali reči, že Česi musia zo Slovenska preč a že tu budú opäť vládnuť Maďari. Protičeskoslovenskú agitáciu robili aj mnohí kňazi maďarskej národnosti. Medzi sedliakmi sa povrávalo, aby už neplatili dane Československu, lebo až prídu Maďari, tí ich budú od nich žiadať znova. V Košiciach zatiaľ k väčším incidentom a nepokojom nedošlo, boli však zistené ojedinelé prípady, že niektorí radikálnejší občania maďarskej národnosti, väčšinou v podnapitom stave, verejne nadávali na Čechov, Slovákov a na republiku a jej predstaviteľov, pričom sa vyhrážali príchodom Maďarov.

³⁹ VIETOR, Martin. *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938–1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 13.

⁴⁰ Spis PKÚ čj. 50.586/1938 prez. SNA–KU, inv. č. 615, šk. 255.

⁴¹ Spis Prezídia policajného zboru (PPR) v Košiciach čj. 17.386/1938 prez. z 5. októbra 1938, SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

Podobne, Okresný úrad v Parkane hlásil PKÚ už 5. októbra 1938, že v okrese sa začalo s tajnou a nenápadnou agitáciou medzi maďarským obyvateľstvom za pripojenie k Maďarsku. Už 3. októbra bola v Seldíne (dnes Svodín) pred židovskou modlitebňou vyvesená maďarská zástava, ktorú po strhnutí vzala do úschovy miestna četnícka stanica a po stenách domov boli napísané rôzne nápisy, ako „*Chceme do Maďarska*“ a namaľované hákové a šípové kríže. Okresný náčelník varoval, že ak sa táto činnosť nezarazí hneď v zárodku, môžu sa pomery vyvinúť ako v sudetských krajoch. Podľa zistení v niektorých obciach chceli vraj maďarskí komunisti vyvolať nepokoje, čo malo poslúžiť zákroku Maďarska vojskom v záujme udržania poriadku. Aj v obci Bátorove Kesy (dnes Bátorove Kosihy) boli na oboch kostoloch – katolíckom aj kalvínskom vyvesené zástavy v maďarských farbách. Četníci neboli schopní prápory odstrániť aj preto, že mali nejednotné úpravy. Podľa telefonátov z vojenských posádok v Marcelovej a Galante, ministerstvo vnútra údajne vyvesovanie maďarských zástav povolilo. V B. Kesoch sa uskutočnil aj sprievod asi 400 osôb; podľa vyšetovania vznikla myšlienka zhromaždenia v rámci tzv. pracovných oddielov, ktoré si na území okresu vyžiadalo doplnňovacie vojenské veliteľstvo na kopanie zákopov v čase ohrozenia štátu.⁴²

UDALOSTI V OKTÓBRI 1938

Tlač demokratická, autonomistická aj komunistická zdôrazňovala potrebu zachovania jednoty a zomknutia všetkých síl, aby sa zachránilo to, čo sa ešte zachrániť dá. Podľa komunistov prvým činom, ktorý slovenskí ministri urobili ešte pred začiatkom rokovania s maďarskou vládou o zmene hraníc, bolo zastavenie činnosti komunistickej strany na Slovensku a zákaz prepravy komunistickej tlače. „*Nepriateľ ešte nepovedal posledné slová*“ a práve v čase rokovania s Maďarskom je potrebná jednota najširších vrstiev pre záchranu krajiny, uviedla komunistická tlač. „*Stratili sme mnoho, je však treba urobiť všetko, aby sme zachránili, čo sa zachrániť dá. Zachrániť jednotu ľudu a národa, zomknúť sily pre nové vybudovanie zmenšeného štátu, Čechom, Slovákom a Karpatorusom spoločného, čeliť katastrofe je možné iba zjednotením všetkých síl... V tejto vážnej chvíli nemáme žiadneho väčšieho záujmu, len aby sa zabránilo katastrofe. Preto nech sa deje čokoľvek, budeme ďalej bojovať za zjednotenie všetkých slovenských národných síl, za svornosť Čechov a Slovákov a obyvateľov Podkarpatska, v obrane, za zaistenie šťastnej budúcnosti nového Slovenska.*“⁴³ Územné nároky odôvodňovala Budapešť na etnickom podklade podľa výsledkov uhorského sčítania ľudu z roku 1910, proti čomu slovenská strane neúspešne protestovala. O čs. návrhoch Maďari rokovať nechceli, preto sa 13. októbra rokovania v Komárne skončili bez úspechu. Predseda slovenskej autonómnej vlády Jozef Tiso vo svojom prejave v Prešove 16. októbra 1938 na okraj rokovaní v Komárne, okrem iného, uviedol, že „*keby sme tam neboli my, bolo by sa rokovanie skončilo za pár hodín. My sme nezapričinili prerušenie. Maďarská vláda utiekla, lebo vraj niet nádeje na priblíženie.*“⁴⁴

⁴² Spis Okresného úradu (OÚ) v Parkane čj. 1609/1938/prez. z 5. októbra 1938. SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁴³ Obrana Slovenska hlavná vec. In *Slovenské Zvesti*, roč. III, č. 198, 11. októbra 1938, s. 1. (Noviny vlastnil a oficiálne vydával komunistka Karol Bacílek.)

⁴⁴ FABRÍCIUS, Miroslav–HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články, zv. II. (1938–1944)*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2007, dokumenty č. 5 a 6, s. 11-14.

V odpovedi na otázku zástupcu švajčiarskej tlačovej agentúry o slovensko-maďarskom pohraničnom spore Tiso 26. októbra 1938 uviedol, že „*sme ochotní rokovať o odstúpení Nových Zámok, Komárna, Parkanu a Rožňavy s podmienkou zaistenia našich hospodárskych a dopravne-politických záujmov. Aj na našej strane jestvuje naliehavé želanie dospieť k urýchlenému ukončeniu rokovaní.*“⁴⁵ B. Imrédy chcel nariadiť všeobecnú mobilizáciu, ale náčelník generálneho štábu generál Henrik Werth namietal, že Maďarsko nemôže viesť vojnu na troch frontoch súčasne. Aj s ohľadom na Nemecko sa mobilizovalo len päť ročníkov. Nasledujúce dni sa niesli v znamení horúčkovitých rokovaní: K. Darányi a I. Csáky odcestovali do Berlína a Ríma žiadať podporu a F. Chvalkovský, J. Tiso, V. Tuka a F. Ďurčanský sa snažili o to isté v Berlíne a Mníchove.

Počas týchto diplomatických rokovaní dostal Esterházy ďalšie inštrukcie z Budapešti a oznámil maďarskej strane počty členov ZMS (dôveryhodné osoby, na ktoré sa mohla Budapešť spoľahnúť) v obciach nárokovaného územia. V pohraničnom pásme sa zase objavili maďarské teroristické skupiny. Československá vláda predložila 22. októbra štvrtý návrh a keďže ani ten maďarská strana neakceptovala, Praha 27. októbra súhlasila s arbitrážou. 30. októbra vydali obe vlády vyhlásenia o prijatí arbitráže. Tiso pražské rokovania a návrhy kritizoval, pretože zastával názor, že „*rokovanie o slovenskom území pokladáme za vec čisto slovenskú, o ktorej má rozhodovať výlučne vláda slovenská*“.⁴⁶ Bola to však len ilúzia a ako sa čoskoro ukázalo o tom, aké rozsiahle územie sa od Československa oddelí v prospech Maďarska, nerozhodla ani vláda slovenská, ani vláda československá, ale rozhodli o tom viedenský arbitri.

PROTESTNÉ A TERORISTICKÉ AKCIE

Medzitým vrcholila protičeskoslovenská propagandistická kampaň ako zo strany Budapešti, tak aj zo strany vedúcich predstaviteľov ZMS. Esterházy už vopred oslavoval „zväčšené Maďarsko“, šíрили sa letáky vydané maďarskou armádou a Szálasiho stranou. Presviedčali obyvateľstvo, že sa neobnoví stará vláda slúžnych, nebude vraj rozdiel medzi Maďarmi, Slovákmi a Rusínmi a že im nebudú vládnuť takí, ktorí nie sú priateľmi ľudu. OÚ v Tornali hlásil KÚ v Bratislave, že 8. októbra 1938 poslanec József Szentiványi požadoval po prejavoch poslancov Esterházyho a Jarossa 7. októbra 1938, aby okresný náčelník súhlasil s vytvorením asi 50-člennej Maďarskej národnej rady v okrese Tornala, ktorá by zabezpečila poriadok v obciach a dala by sa k dispozícii okresnému náčelníkovi na udržanie poriadku. Je otázne, proti komu mala byť táto garda nasadená, veď je zrejmé, že nepokoje nevyvolávali ani Slováci ani Česi. Szentiványi takisto žiadal, aby obyvateľstvo mohlo vyvesiť zástavy v maďarských farbách tak, ako sa to stalo v okrese Šamorín, po čom vraj národnostné napätie poľavilo. Uviedol, že odporučil obyvateľstvu, aby v nedeľu zaspievalo v kostoloch všade maďarskú hymnu. Podľa OÚ mal ísť Szentiványi do Komárna na rokovania s maďarskou stranou, ako jeden z predstaviteľov maďarskej menšiny.⁴⁷ Podľa hlásenia VII. zboru v Banskej Bystrici zo 6. októbra boli v Šahách veľké maďarské demonštrácie, dav tiahol na nádražie a ohrozoval železničný personál, ktorý sa pýtal, čo má robiť, či má opustiť mesto, alebo či im príde niekto na pomoc?⁴⁸

⁴⁵ FABRÍCIUS, HRADSKÁ, ref. 44, dokument č. 10, s. 19-20.

⁴⁶ Tamže, dokument č. 12, s. 21-22.

⁴⁷ Spis PKÚ čj. 62.178/1938 prez. SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁴⁸ Tamže.

Podľa hlásenia Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave 2. októbra asi o 18.30 h. prepadol na ceste z Vyškoviec do Tompy (dnes Tupá) neznámy muž ozbrojený puškou s nasadeným bodákom vojaka Jána Graca, člena SOS (Stráž obrany štátu), ktorý išiel ako spojka k svojmu družstvu. Neznámy útočník ležal v priekoze a keď vojak Grac prišiel k nemu, vyskočil a vykrikol: kezeket fel (Ruky hore!) a súčasne sa postavil proti nemu do strehu s bodákom. Grac svoju pušku spustil z ramena k nohe a keď neznámy vyzval vojaka, aby zbraň odložil, Grac uvidel na vzdialenosť asi 50 krokov na brehu Ipľa ešte troch mužov. Pažbou pušky udel neznámeho po hlave, takže ten spadol, ale pred pádom bodol proti Gracovi a zasiahol ho cez gumový plášť do sumky. Predná strana sumky v šírke 1,5 cm bola prerazená, vojak zranený nebol. Potom sa dal na útek, traja neznámi ho asi 300 m prenasledovali, ale nedostihli ho. Miesto incidentu je 1,5 km od hraníc na pravom brehu Ipľa. Túto riekku možno pri terajšom nízkom stave vody prejsť. Padlo podozrenie, že neznámy je jedným z teroristov, ktorí 21. septembra zadržali železničného strážnika Jozefa Tótha z Vyškoviec a zapálili stohy slamy, čo bolo hlásené už 26. septembra 1938.⁴⁹

Na južnom Slovensku sa množili teroristické akcie príslušníkov maďarskej armády a tzv. „szabadsapatok“ (slobodných oddielov) označovaných aj ako „rongyosgárda“ (garda otrhancov), ku ktorým sa niekedy pridávali aj československí občania maďarskej národnosti: Feledince (dnes Jesenské) – 5. 10⁵⁰, Parkan (dnes Štúrovo) – 7. 10, Pribeník – 13. 10. (vražda dozorcovi Finančnej stráže Adolfa Komínka na nádraží v Pribeníku pri Kráľovskom Chlmci), Ladomír (dnes Ladomírov) – 26. 10. a inde. Podľa hlásenia Okresného úradu v Snine oddiel teroristov pozostávajúci asi z 30 osôb po 12. h položil pod ladomírovský most štyri dynamitové nálože, z ktorých dve explodovali a poškodili most a telegrafný stĺp, dve nevybuchli a sú stále pod mostom. Četnícky pohotovostný oddiel chytil dvoch teroristov – Ukrajincov, ktorí udali, že ostatní sú Maďari a ušli z Podkarpatskej Rusi do Poľska, kde ich odzbrojili a potom sa vrátili na územie Slovenska.⁵¹ Okresný náčelník v Nových Zámkoch KÚ v Bratislave hlásil, že aj, že v Tardoškede (dnes Tvrdošovce) sa 5. októbra zhromaždila maďarská mládež v počte asi 150 osôb a tiahla cez obec. Niesli maďarskú zástavu, spievali maďarskú hymnu a iredentistické piesne. Na budovu notárskeho úradu hádzali kamene, pričom padol aj jeden výstrel. Žandárstvo zakročilo obuškami, použilo aj strelné zbrane a padlo sedem výstrelov. Demonštranti sa potom rozprchli, nikto nebol ranený a o 22.30 hod. bol už úplný pokoj. Četníctvo si však vyžiadalo posilu od asistenčného oddielu v Nových Zámkoch. Podľa hlásenia Krajinského veliteľstva četníctva v Bratislave oznámil dôverník četníckej stanici v Raďovciach (dnes Radzovce), že v Maďarsku, v obci Zagyvapálfalva pri Salgótarjáne, v Szentkúte a v Pogony (pri Czerede) sú ozbrojené maďarské tlupy „nyilaskeresztes szabadsapat“ (slobodné oddiely šípových krížov). Stav každej tlupy je asi 260 mužov. Sú to dobrovoľníci, väčšinou inteligencia. Pred zaradením do tlupy je každý lekársky prehliadnutý, vyzbrojený sú puškami a guľometmi. Ku každej tlupe (rote) sú pridelené dve delá. Stravujú sú ako dôstojníci na účet vojenskej správy. Pri obsadení Slovenska majú terorizovať osoby, ktoré nesympatizovali s maďarským režimom. Osoby, ktoré utiekli z Československa, ak sú čs. štátni príslušníci, sa zhromažďujú v Kecskeméte. Z čs. vojenských zbehov sa v Jágri v Maďarsku tvorí „maďarská légia“. Aj četnícka stanica

⁴⁹ Spis Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave č. 6693/V. dôv.-38, SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵⁰ Incident pri Feledinciach a jeho niektoré súvislosti podrobne opisuje spis PKÚ 62.153 zo 6. októbra 1938, ktorý zachytáva situačné telefonické hlásenie okresného náčelníka vo Feledinciach z 5. októbra 1938 o 20.45. hod.

⁵¹ Spis PKÚ čj. 67.876/1938 prez. SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

vo Filákovke zistila, že v Maďarsku sa zo zbehov tvorí légia, organizujú sa „szabadcsapatok“. Osoby mladšie ako 20 rokov sa organizujú v zvláštnom spolku. „Szabadcsapat“ v Salgótarjáne má údajne asi 1 000 členov.⁵² Okresný úrad v Parkane oznamoval 6. októbra, že okrem demonštrácií s maďarskými zástavami v Bátorových Kesách a Seldíne, ktoré boli už hlásené, pokračovali v minulých dňoch podobné sprievody s maďarskými zástavami v obciach Ebed (dnes Obid), ďalej v noci na 6. októbra v obci Bíni a Kameníne. V Bíni bolo zo zástupu demonštrantov niekoľkokrát vystrelené a potom sprievod tiahol okolo staničnej budovy, kde boli kamením vybité dve okná. Do obcí bola vyslaná zosilnená četnícka hliadka, na čo sa dav rozišiel. To sa stalo aj Köbölkúte (dnes Gbelce). Napriek tomu údajne nálada maďarského obyvateľstva (vážnych ľudí) nie je nijako pre Maďarsko a keby bolo dost šikovných agitátorov na propagandu, obyvateľstvo maďarskej národnosti by sotva väčšinou hlasovalo za obsadenie okresu Maďarskom.⁵³ V tomto optimistickom odhade sa predstaviteľ parkanského okresu nepochybne mýlil a ukázali to už najbližšie týždne.

Kancelária krajinského prezidenta v Košiciach 28. októbra 1938 hlásila, že na vpády na územie Slovenska sa v Maďarsku organizujú ozbrojené skupiny. V meste Göncz je asi 300 – 400 mužov takejto tlupy. Podľa názoru úradu išlo väčšinou o občanov Maďarska. Okresný úrad v Košiciach o tri dni neskôr hlásil, že 29. októbra 1938 o 6.15 h. narazila hliadka SOS pri jazere Jizra (dnes Izra, obec Slanská Huta, okres Košice) v blízkosti vojenského objektu na tlupu maďarských teroristov, ktorí tam odpočívali. Mali postaveného puškou ozbrojeného strážneho, ktorý zbraň namieril na našu hliadku a vyvolal poplach. Naša hliadka ustúpila, pričom na ňu vypálili 40 – 50 rán z pušiek a pištolí. Teroristi potom odišli na územie Maďarska, pričom tu zanechali 18 kg ekrazitu, jednu špeciálnu mapu, dve elektrické lampičky a výpočty na trhacie nálože. Pravdepodobne tá istá tlupa prekročila hranice znovu 30. októbra. Naši vojaci z krytov najprv ustúpili, ale po príchode posíl prehľadávali územie. Pri prestrelke bol zranený jeden náš desiatnik. OÚ žiadal, aby československé ministerstvo zahraničných vecí urobilo príslušné kroky u maďarskej strany.⁵⁴

Zdá sa, že maďarskí revizionisti sa od henleinovcov veľa naučili a v záujme dosiahnutia svojich „samourčovacích“ cieľov používali aj veľmi podobné metódy ako sudetskí Nemci. Doplátilo na to najprv slovenské a české obyvateľstvo južného Slovenska, ale ako sa veľmi skoro ukázalo, v konečnom dôsledku aj väčšina obyvateľstva maďarskej národnosti.⁵⁵ Dvadsať rokov života v demokratickom Československu prinieslo aj občanom maďarskej národnosti totiž vyšší politický aj sociálny štandard, než aký im mohlo ponúknuť horthyovské Maďarsko, preto už niekoľko týždňov po Viedenskej arbitráži a návrate pod zvrchovanosť Budapešti precitli zo svojej národnostnými citmi živenej eufórie. Prispeli k tomu predovšetkým pokles ich životnej úrovne, ktorý sa prejavil rastom cien, zvýšením počtu nezamestnaných a poznanie, že zmenou režimu vlastne nič nezískali, naopak veľa stratili.

⁵² Označenia *szabadcsapat* a *rongyosgárda* sa používali ako synonymá, nešlo o dve rôzne organizácie. Spis Krajinského veliteľstva četníctva Bratislava čj. 6805/V.dôv. –38 z 2. novembra 1938, SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵³ Spis OÚ Parkan čj. 1626/1938 prez., ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

⁵⁴ Spis PKÚ čj. 68.495/1938 prez., SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵⁵ TILKOVSKÝ, Lóránt. *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. (Revízna myšlienka.) Pozsony : Kalligram, 2009, SALLAI, Gergely. „*A határ megindul...*“ *A csehszlovákiai kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938 – 1939. évi államhatár-változások tükrében*. („Hranica sa pohne...“ Vzťahy menšiny v Československu a Maďarska v zrkadle zmien štátnych hraníc v rokoch 1938 – 1939.) Pozsony : Kalligram 2009.

F. VRÁBEL: VORBEREITUNGEN ZUR EVAKUIERUNG DES GEBIETS DER SÜDSLOWAKEI IM OKTOBER 1938

Das Ungarn der Zeit nach dem Vertrag von Trianon konnte sich mit dem Zerfall des Königreich Ungarn niemals abfinden, und seine Politik der Zwischenkriegszeit stand im Zeichen der vollständigen Wiederherstellung des *status quo* vor dem Ersten Weltkrieg. Aus taktischen Gründen jedoch wurde dieses Ziel durch die ungarische Außenpolitik mit dem Hinweis auf die angeblich ungerecht gezogenen Grenzen maskiert, die es in einer Weise zu korrigieren galt, die den ethnischen Verhältnissen entsprechen würde. Aus diesem Grund hat Ungarn die internationalen Verträge nicht anerkannt. Seine Politik stand im Widerspruch mit dem internationalen Recht auch in dem Punkt, als dass es in den Nachbarstaaten von Beginn an eine zerstörerische Tätigkeit in Gang setzte mit der aktiven Einbindung der dortigen ungarischen Minderheit, die es dazu verhelfen sollte, die bestehenden Grenzen zu verändern. Die Korrektur der Grenzen sollte in Wirklichkeit nur den ersten Schritt auf dem Weg zur Beherrschung aller Gebiete darstellen, die in der Vergangenheit die Länder der heiligen Stephanskrone bildeten. Im Interesse der Verwirklichung dieses Ziels schloss sich das Horthy-Regime in seiner Außenpolitik völlig auf das faschistische Italien und das national-sozialistische Deutschland an, deren Unterstützung zur Erfüllung seiner Ambitionen es erwartete und anstrebte. Die Entwicklung auf der internationalen Szene in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre führte zur Verschärfung der politischen Spannungen in Mitteleuropa, und nach dem Anschluss Österreichs an das „dritte“ Reich wurde die Tschechoslowakei zum Ziel Nummer eins der aggressiven Anstrengungen seiner Nachbarn. Sowohl Deutschland, als auch Ungarn haben für ihre expansionistischen Ziele die deutsche, bzw. ungarische Minderheit in der ČSR instrumentalisiert und missbraucht. Nach der Unterzeichnung des Münchener Abkommens durch die vier Großmächte stand für Ungarn der Weg frei für die Revision des Friedensvertrags von Trianon. Allerdings waren die ungarischen regierenden Kreise durch das Münchener Abkommen enttäuscht, denn ihre Erwartungen haben sich nicht erfüllt; die Frage der ungarischen Minderheit in der Tschechoslowakei konnte nämlich nicht gleichzeitig mit der sudetendeutschen Frage geregelt werden. Die Ungarn erhoben jedoch den Anspruch auf das ganze Gebiet der Slowakei. Die Meinungen der ungarischen Politiker bezüglich der Art und Weise und des zeitlichen Horizonts der Verwirklichung dieses Ziels waren jedoch gespalten. Ungarn bot der Tschechoslowakei Verhandlungen an, gleichzeitig schloss es aber eine militärische Auseinandersetzung nicht aus. Für diesen Fall bemühte sich Ungarn um die Sicherstellung der Unterstützung der Mächte, insbesondere Italiens. Parallel dazu sondierte es die Haltung Rumäniens und Jugoslawiens, d. h. der Partner, bzw. der ehemaligen Verbündeten der Tschechoslowakei im Rahmen der Kleinen Entente – einem Bündnissystem der drei genannten Staaten, das vor allem auf einer koordinierten Vorgehensweise gegen die revisionistischen Bestrebungen von Budapest beruhte.

Am 3. Oktober 1938 legte Ungarn seine Vorschläge der Tschechoslowakei vor. Es ging hierbei um vier vorläufige Forderungen. Die tschechoslowakische Seite nahm sie an mit der Ausnahme des Punktes 3, demzufolge auf dem mehrheitlich von den Ungarn in der ČSR bewohnten Gebiete gemischte Kommissionen zur Sicherstellung der Ordnung gebildet werden sollten. Budapest verlangte zuerst, dass die Verhandlungen am 6. Oktober beginnen sollte, jedoch angesichts der innenpolitischen Krise in der Tschechoslowakei und der darauf folgenden Entstehung der slowakischen autonomen Regierung nahm es den tschechoslowakischen Vorschlag, die Verhandlungen um zwei Tage zu verlegen, an. Die ungarische Regierung verordnete den Anmarsch des ungarischen Heeres bis zu der Donau, allerdings mit dem Vorbehalt, bis auf weiteres keine militärischen Aktionen durchzuführen. Am 7. Oktober gab Budapest sein Einverständnis mit dem Vorschlag, die Verhandlungen zwischen der ungarischen und der tschechoslowakischen Delegation sollen am Sonntag, den 9. Oktober, in Komárno (Komorn) beginnen. Diese brachten jedoch kein zufrieden stellendes Ergebnis. Ungarn stütze seine territorialen Ansprüche an den Angaben aus der Volkszählung aus dem Jahre 1910; die slowakische Seite erhob Einspruch gegen diesen Vorschlag, blieb jedoch erfolglos. Die Verhandlungen von Komárno nahmen am 13. Oktober ein rasches Ende und brachten keine Vereinbarung. Beide Seiten schoben sich gegenseitig die Schuld für den Abbruch der Verhandlungen. Laut Budapest

war die Tschechoslowakei nicht gewillt, die von Ungarn beanspruchten Gebiete abzutreten und war lediglich zu kleineren Grenzkorrekturen bereit.

Die Quellen beweisen jedoch, dass sich die ČSR bereits in der ersten Dekade von Oktober 1938 auf die Evakuierung einer umfangreichen Territoriums der südlichen Slowakei vorbereitete. Laut der „Anordnungen für den Fall der Evakuierung der Gebiete mit dem Großteil der ungarischen Bevölkerung“, veröffentlicht durch die Landbehörde in Bratislava schon am 9. Oktober 1938 sollten sich die Behörden, Schulen, Eisenbahn usw. als auch Personen auf diesem Gebiet für den Fall vorbereiten, in dem das von der ungarischen Bevölkerung besiedelte Gebiet an Ungarn abgetreten werden sollte. Diese Anordnungen wurden durch weitere Anweisungen vom 11. Oktober 1938 ergänzt, bestimmt für Bezirkshauptmänner in Bratislava, Šamorín, Dunajská Streda, Galanta, Komárno, Stará Ľada, Nové Zámky, Parkaň, Šala, Želiezovce, Krupina, Levice, Lučenec, Feledince, Rimavská Sobota, Tornaľa, Rožňava, Moldava nad Bodvou, Košice, Trebišov, Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušany, Vrábľa und Modrý Kameň. Laut dieser Dokumente rechnete die tschechoslowakische Seite mit der Abtretung des Gebiets (mit der Ausnahme der als umstritten angesehener Städte) in einem Ausmaß, der geradezu identisch war mit den Bestimmungen des erst drei Wochen später unterzeichneten Wiener Schiedsspruchs; man muss in Betracht ziehen, dass die Verhandlungen in Komárno und die darauf folgenden, ebenso erfolglosen Verhandlungen zwischen Budapest und Prag, zur Zeit der Verlautbarung der Anordnungen noch im vollen Gange waren. In den Anordnungen widerspiegelte sich der Standpunkt der tschechoslowakischen Regierung (des Ministerrats) aus dem 3. Oktober 1938, demzufolge die Zivilbevölkerung des Gebiets, das an Ungarn, bzw. Deutschland abgetreten werden sollte, und zwar sowohl im betreffenden Gebiet, als auch im Gebiet zwischen den Demarkationslinien in seinen bisherigen Wohnorten verbleiben sollte.

Nach den erfolglosen tschechoslowakisch-ungarischen Verhandlungen in Komárno kam es zum Ersten Wiener Schiedsspruch, der die Entscheidung von der Abtretung der südlichen Slowakei an Ungarn gefallen hat. Der vorliegende Beitrag erleuchtet einige Ereignisse aus Oktober 1938, insbesondere die schon im Oktober 1938 in Lauf gesetzten Vorbereitungen der tschechoslowakischen, bzw. slowakischen Behörden zur Evakuierung der südlichen Slowakei.